

Pravi vladar Irana pred teškim izazovima

Vedran Obućina

Politički sustav Irana sastoji se od
elemenata islamske teokracije i neke
vrste predstavničke demokracije.
Sraz dviju vrsta suverenosti, narodne
i Božje, pretočio se u sukob između
izabраниh i neizabраниh vladara
današnjeg Irana.

Iranski predsjednik Mahmud Ahmadinežad popularni je *bad guy* svjetske politike. Svako malo pojavi se u zapadnim medijima i ostavi sliku Irana kao države s monolitnim i represivnim režimom koji zlorabi vjeru kako bi terorizirao svoje stanovništvo. Stoga se zapadno javno mnijenje solidarizira s pokretima otpora u toj zemlji, a da malo tko shvaća da na taj način "navija" za liberalniju struju vjerskog režima, a ne za sekularni poredak. Samo upućeni razumiju da "izletiti" u zapadne medije dodatno osnažuju unutarnju propagandu o svijetu što ga predvodi "Veliki Sotona" – SAD. Zapravo, prava vanjska politika Irana prilično je konfuzna, a najviše se koristi za prerazmjешtanje figura u unutarnjoj politici. Islamska Republika Iran nipošto nije monolitan režim. Stare podjele, nove frakcije, klijentelističke klike i korupcijske mreže, te dubinske razlike među svećenstvom uzrokuju sve veće polarizacije. Stoga ključ razumijevanja iranske politike nije toliko u odnosima sa svijetom koliko u unutarnjoj političkoj strukturi. Središnje mjesto u unutarnjoj političkoj strukturi zauzima Sajid Ali Hamenei,¹ sedamdesetogodišnji klerik, koji je od 4. lipnja 1989. Vrhovni vođa Islamske Republike Iran. Od preuzimanja najviše iranske institucije nikad nije putovao u inozemstvo, nikad nije primio nijednoga zapadnog političara i nikad nije dao izjavu za neiranske novinare, a vrlo rijetko daje izjave i za domaće medije. Hamenei je vjerojatno jedna od najtajanstvenijih političkih figura u suvremenom svijetu.

Iranski politički sustav

Iranski politički sustav vrlo je složen. Filozofija islamske republike izražena je u jednoj knjižici, koja je pomalo nespretno prevedena kao *Islamska vlast*, jer bi se izvorni naslov *Velajate-Fakih* mogao prevesti kao vlast fakiha, odnosno duhovnog

Vedran Obućina, diplomirani politolog, polaznik poslijediplomskoga specijalističkog studija iz regionalnih komparativnih politika. Poznavatelj je iranske politike i služi se perzijskim jezikom. Radi kao programski voditelj i politički savjetnik u Organizaciji za promicanje sjevernoatlantskih integracija. E-mail: vedran.obucina@opsa.hr

vođe. U njoj je autor, imam Homeini, sažeo svoje viđenje islamske republike utemeljene na političkom islamu kao općoj ideologiji, vjeri, politici, te praktičnom načinu života. Pod Homeinijevim vodstvom država je artikulirala svoj stav prema svijetu. Arapski, većinom sunitski, svijet optuživao je Iran za perzijski rasizam i nacionalizam. Optužbe su potekle od Sadama Huseina na početku iračko-iranskog rata, a iza njega su stali i zaljevski emiri, saudijska kraljevska obitelj i američka administracija. U povodu iranske Nove godine Homeini je 1980. obznanio da je Iran spreman za "izvoz revolucije". Zamišljen kao projekt s domino efektom, u kojemu će kler svrgnuti svjetovne vladare i ujediniti islamske zemlje u obliku islamskih republika, izvoz revolucije trebao je probiti izolaciju u kojoj se Iran našao. Slijedili su masovni mitinzi podrške Homeiniju, i to ne samo u islamskim zemljama. Postupno udaljšavanje drugih islamskih zemalja od homeinizma uslijedilo je nakon konačnog razlaza Homeinija s Muammarom Gadafijem i Hafezom Asadom, pa se Iran opet našao osamljen. Premda više nema blokovske podjele svijeta, Iran ističe da nije dio ni Zapada ni Istoka: *Na Garbi, Na Šargi* – ne Zapad, ne Istok, krilatica je koja sažimlje bit vanjskopolitičke orijentacije zemlje. Zemlja vodi neku svoju politiku nesvrstanosti, a formalna je članica pokreta nesvrstanih od skupa u Havani 1979. Homeini je u zemlji najprije uništio svjetovnu oporbu: konzervativce, liberalne, komuniste, mudžahedine i fedajine – sve koji su činili zajednički protušahovski pokret 1979, nagnavši mnoge od njih da napuste zemlju, pa Iran danas ima jednu od najbrojnijih političkih emigracija u svijetu. U zemlji je još uočljiv strah, stvoren u doba Homeinija, da će imperijalizam razbiti jedinstvo nacije i njome manipulirati iz sjene.

Hatamijeva revolucija bila je kratkog vijeka. Hamenei je izjavio da "neprijatelj napada islam kod kuće", a državni mediji, klerici, vojska i Revolucionarna garda počeli su žestoko kritizirati Hatamija.

Politički sustav Irana sastoji se od elemenata islamske teokracije i neke vrste predstavničke demokracije. Nasuprot moćnom Vrhovnom vođi i institucijama koje se popunjavaju neizbornim putem, predsjednika i parlament bira narod na općim izborima u kojima pravo glasa imaju svi koji su navršili 15 godina. Političke su stranke podijeljene na konzervativni i reformistički blok, a među njima postoji izraženo političko suparništvo. Političko uređenje nema, zapravo, supstancijalnu legitimnost, jer je suverenost naroda, koju implicira opće pravo glasa, potpuno suprotna Božjoj suverenosti. Sraz dviju vrsta suverenosti, narodne i Božje, pretočio se u sukob između izabranih i neizabranih vladara današnjeg Irana.

Vrhovni vođa, fakih, stvarno je najviša vlast u zemlji. Homeini je, zajedno sa šijitskim svećenstvom, otpočetak zahtijevao da najvišu vlast ima vrhovni vjerski vladar kao dobar i pravedan poznavatelj islamskog prava. Vrhovni vođa mora biti vjerski učenjak, jer obavlja brojne funkcije na raznim područjima vjerske doktrine. Bira ga Vijeće stručnjaka, koje jedino ima ovlast da nadgleda rad Vrhovnog vođe i da ga smijeni s položaja ako ne ispunjava svoje zakonske ovlasti. Vijeće stručnjaka ima 86

članova koje bira narod u 27 provincija, uključujući glavni grad Teheran, na mandat od osam godina, a sastaje se najmanje svakih šest mjeseci. Premda se nazivaju stručnjacima, članovi Vijeća to zapravo nisu, jer ne moraju znati ništa o pravu, umjetnosti, fizici, medicini ili bilo čemu drugome osim religije. Vijeće stručnjaka zapravo je lutka u rukama Vijeća čuvara. Ajatolah Džalaludin Taheri – uz Hoseina Ali Montazerija i Jusefa Saneija jedini utjecajni disidentski ajatolah, kojega se ni konzervativci ne usude posve ušutkati, pa godinama sjedi u kućnom pritvoru – optužio je Vijeće stručnjaka, ali i Vijeće čuvara, za "očaj, nezaposlenost, inflaciju i visoke cijene, užasni jaz između bogatih i siromašnih, stagnaciju i pad nacionalnog dohotka, bolesnu ekonomiju, birokraciju, korupciju, pronevjere, mita i ovisnost".

Hameneijev put do vlasti

Hamenei je rođen u svetome iranskom gradu Mašhadu 1939. u vrlo siromašnoj obitelji lokalnog klerika. Završio je osnovnu i srednju vjersku školu, premda one u šahovom režimu nisu bile priznate kao obrazovne institucije. Kasnije je učio kod ajatolaha Milanija i polako dolazio u doticaj s klericima iz grada Koma, koji su organizirali otpor režimu šaha Reze Pahlavija. Posjećivao je i sveti grad Nadžaf u Iraku, a potom je došao u kontakt i s ajatolahom Homeinijem. U Mašhadu je širio Homeinijevu poruku, te je postao meta tajne policije SAVAK. Nekoliko je puta bio uhapšen, mučen i pretučen u iranskim zatvorima. Zbog hapšenja i skrivanja, nije završio studij do kraja, pa je u vrijeme smrti Homeinija bio samo hodžat-ol-eslam, pripadnik niže razine višeg svećenstva u Iranu. Pred revoluciju skrivao se zajedno s osobom koja je obilježila njegov politički život najprije kao prijatelj, a potom kao neprijatelj – bio je to Ali Akbar Hašemi Rafsandžani. U revoluciji je bio jedan od pet najbližih suradnika Homeinija i vjerno mu je služio u iskorjenjivanju oporbe, od građanskih političara do komunista. Od 1979. do 1990. bio je jedan od osnivača i glavni tajnik Islamske republikanske stranke, koja je u to doba bila klasična totalitarna stranka koja je imala paralelnu vlast, zamjenik ministra obrane, vjerski nadzornik Islamske revolucionarne garde, vođa teheranske molitve petkom, što je najveća javna počast, predstavnik Teherana u Madžlisu, Homeinijev predstavnik u Visokome obrambenom vijeću, predsjedatelj Kulturnoga revolucionarnog vijeća, predsjednik Vijeća svrsishodnosti, to jest posrednik u uklanjanju nesuglasica između Madžlisa i Vijeća čuvara, te savjetnik Vrhovnog vođe.

U prvim godinama Islamske Republike u terorističkim odmazdama komunista i drugih pripadnika nekadašnje protušahovske koalicije ubijeno je 70 visokih ajatolaha. I Hamenei je teško ranjen 1981, kad je eksplodirala bomba u diktafonu u jednoj džamiji, pa i danas ima problema s govorom i plućima, a trajno mu je oštećena i jedna ruka. Iz bolnice je poručio da je njegova pobjeda nad smrću znak Božje nakane da napravi nešto veliko. Hamenei je u listopadu 1981. s 95 posto osvojenih glasova postao treći iranski predsjednik. Bio je prvi klerik koji je zauzeo to mjesto. Godine 1985. počeo je njegov drugi mandat.

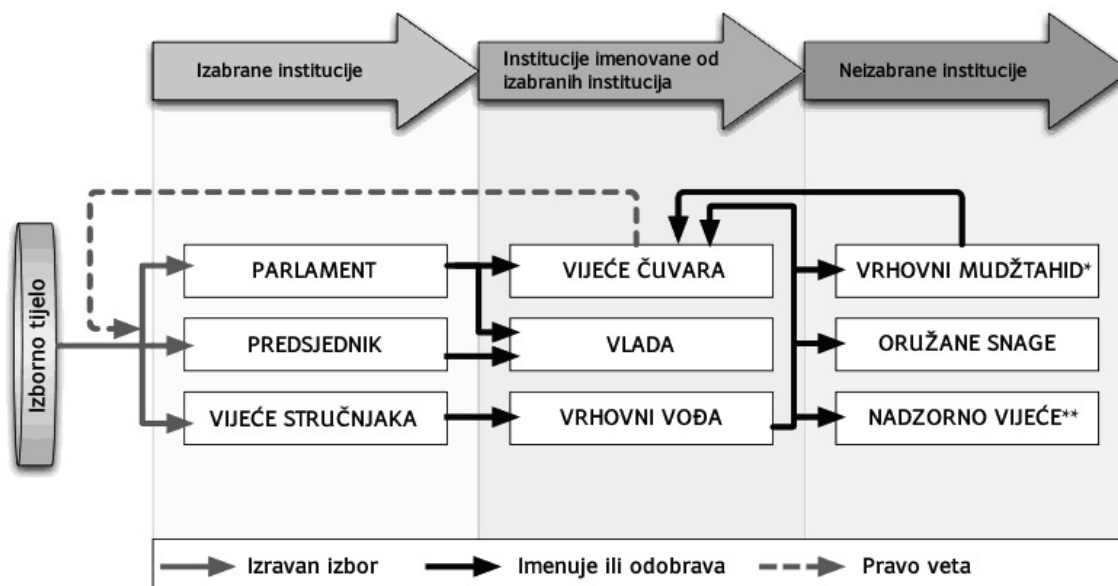
Predsjednik Ali Hamenei

Kao predsjednik, Hamenei je bio vjerni sljedbenik Homeinijeva nauka. Nije dopustio premijeru Huseinu Musaviju da svojim ekonomskim reformama preraspodijeli bogatstvo s bogatih trgovaca na sve pauperiziranije radništvo. No, najupečatljivije je Hameneijevo stajalište o vanjskoj politici. Zajedno s predsjednikom Madžlisa Alijem Rafsandžanijem, smatrao je da treba

ublažiti zaoštrene odnose s inozemstvom: "Iran bi trebao razviti odnose sa svakom nacijom – uključujući Velikog Sotonu, SAD – ako se odnos temelji na poštovanju i recipročnosti". Takav je stav doveo do afere *Irangate* u kojoj su Reagan i Rafsandžani dogovorili prodaju američkog oružja Iranu u jeku rata s Irakom 1985. Savez Hameneija i Rafsandžanija doveo je i do kraja iransko-iračkog rata u kojemu je poginulo oko milijun ljudi.

moći upravljati. Na brzinu su prihvaćeni amandmani na Ustav, Hameneiju je dodijeljen naziv ajatolaha, ali ne i velikog ajatolaha, te je postavljen na najviše mjesto u državi. Hamenei je odmah shvatio da mora biti vrlo pragmatičan kako bi se održao na vlasti, te se počeo oslanjati na potporu konzervativnih čelnika. Povratkom u konzervativne vode prekida svoje dugotrajno savezništvo s Rafsandžanijem.

Slika 1. Struktura iranskoga političkog sustava

* Vrhovni šerijatski sud.

** Tijelo koje rješava nedoumice i sukobe između Vijeća čuvara i sudskog sustava IR Irana.

Izvor: http://en.wikipedia.org/wiki/Politics_of_Iran (pristupljeno 10. svibnja 2010).

Zahvaljujući velikom savjetničkom utjecaju na Vrhovnog vođu uspješni su nagovoriti Homeinija da prekine neprijateljstva i godinama održavanu pat poziciju u Šat el Arabu, gdje je Iran imao 20 velikih ofenziva i nijedna nije uspjela. To je bio i najveći doseg Hameneija kao predsjednika. Prava moć u Iranu u rukama je Vrhovnog vođe i Vijeća čuvara, tijela u kojemu šest članova imenuje Vrhovni vođa, a šest Vrhovni sud, čije članove opet bira Vrhovni vođa. Položaj Hameneija ne mijenja se sve do 3. lipnja 1989. kad od raka umire ajatolah Homeini. Nacija je bila u šoku, a Hamenei vidi životnu prigodu da postane najmoćnija osoba u zemlji.

Vrhovni vođa Hamenei

Hamenei nije bio Homeinijev prvi izbor za nasljednika, jer je on preferirao Huseina Ali Montazerija. No Montazeri je bio previše kritičan prema režimu, te je ubrzo maknut s visokih položaja i stavljen u kućni pritvor, da bi umro je u prosincu 2009. tijekom velikih demonstracija. Hamenei je izabran za Vrhovnog vođu samo dva dana nakon Homeinijeve smrti, pri čemu su Homeinijev sin Ahmad i Rafsandžani potvrdili da je to bila želja pokojnog imama. Vijeće stručnjaka nije bilo zadovoljno tom odlukom, jer Hamenei nije bio ni veliki ajatolah ni "izvorište sustava". Stručnjaci su stoga zaključili da je slaba osoba kojom će

Rafsandžani je zamijenio Hameneija na mjestu predsjednika države. Hamenei je prvotno dao blagoslov njegovim ekonomskim reformama. Rafsandžani je zaposlio ekonomske stručnjake obrazovane na Zapadu, poboljšao stanje socijalne države, a smanjene su i restrikcije u društvenom životu te su, primjerice, opet dopušteni zapadna glazba, filmovi i kozmetika. Ti su potezi najlutili konzervativne klerike, kojima se priklonio i Hamenei, razišavši se tako s Rasafđžanijem. Hamenei se tada eksplicitno usprotivio stavljanju ekonomije iznad islama. Dobivši podršku Vijeća čuvara, uspio je u skupinu stručnjaka, koji nadziru, vode i mijenjaju Vrhovnog vođu, uvesti njemu vjerne ljude. Time je najvjerojatnije zaštitio svoj položaj doživotno, makar što se tiče konzervativnog klera. Istodobno, Rafsandžani je osvojio drugi predsjednički mandat, ali s mnogo manjom podrškom birača, jer su mnogi povjerovali u optužbe da je neuspješan i korumpiran političar. Dok je Rafsandžani gubio potporu naroda, Hamenei je postajao neosporni predvodnik konzervativaca. Iran je, pak, zapao u ekonomsku stagnaciju, praćenu velikom nezaposlenošću, osobito među mladima.

Hatamijeva revolucija

Prekretnica u unutarnjoj politici nastupila je s pobjedom reformista 1997. i Mohamadom Hatamijem kao novim iranskim

predsjednikom. Hatami je po svemu bio predodređen za uspjeh – sin ajatolaha Homeinija osobni mu je prijatelj, a otac mu je bio jedan od najboljih Hameneijevih učitelja u Mašhadu. Možda ga je to ohrabrio da na inauguraciji izjavi kako se islam mora prilagoditi modernom dobu da ne bi izgubio lojalnost mladih Iranaca i da bi osnažio iransku naciju. Ideje o većoj slobodi tiska, slobodi prosvjeda i smanjenu cenzure u umjetnosti i kulturi pratila je nova vanjskopolitička strategija nazvana "Dijalog među civilizacijama". Ona je trebala omogućiti prijateljstvo i partnerstvo sa svakom zemljom koja priznaje iranski politički sustav i ne miješa se u iransku unutarnju politiku, uključujući i SAD. "Teheransko proljeće" omogućilo je necenzurirano novinarstvo, a izgadile su se i razmirice sa Saudijskom Arabijom i Europskom Unijom. No, Hatamijeva revolucija bila je kratkog vijeka. Hamenei je izjavio da "neprijatelj napada islam kod kuće", a državni mediji, klerici, vojska i Revolucionarna garda počeli su žestoko kritizirati Hatamija. Novinske kuće su zatvarane, prestale su izlaziti novine, među njima i one studenata teheranskog sveučilišta. Studenti su izašli na ulice, tražeći Hatamijevu podršku. Nije se odazvao studentskim pozivima; naprotiv, najprije je pozvao na prestanak demonstracija, a potom ih i osudio. Godine 2001. s lakoćom je osvojio drugi predsjednički mandat, priznavši pritom kako nema dovoljno moći da Irancima osigura ustavno zajamčene slobode. Time je posredno obznaniio da je sva moć u zemlji u rukama Hameneija. Kako su demonstracije u Iranu uvijek znak da bi se mogla dogoditi nova revolucija, Hamenei i Vijeće čuvara dopustili su kozmetičke promjene režima kako bi smirili prosvjednike. Smanjene su socijalne restrikcije, oslabio je pritisak na oporbene političke stranke, dopušteni su satelitski programi. Režimske novine spominjale su Hameneijev interes za nogometom, glazbom i poezijom, nastojeći ga prikazati kao osobu s "ljudskim likom".

Era Ahmadinedžada

Na izborima za Madžlis 2004. Vijeće čuvara je zabranilo većini reformista da se kandidiraju. Ajatolah Montazeri, koji je bio oslobođen iz petogodišnjega kućnog pritvora, pozvao je na bojkot izbora i narodni neposluš. Gotovo polovica birača nije izašla na izbore, ali nije bilo neposlušta. Konzervativci su osvojili golemu većinu mjesta u Madžlisu. Nakon pobjede na parlamentarnim izborima, počeli su se pripremati za izbor novog predsjednika. Premda je Hamenei na tom mjestu isprva vidio Alija Laridžanija, pobijedio je neklerik, gradonačelnik Teherana, Mahmud Ahmadinedžad. On je zagovarao povratak korijenima revolucije, borbu protiv siromaštva, korupcije u vlasti i gospodarstvu. Hamenei je bio zadovoljan – konzervativni kandidat nije prošao, ali je Iran ipak dobio konzervativnog predsjednika. Čim je preuzeo vlast 2005, Ahmadinedžad se obrušio na Izrael i SAD nizom provokativnih i skandaloznih izjava. Novi je predsjednik prihvatio i Hameneijevu zamisao o nuklearnom programu za mirovne potrebe. Počela je igra Irana s ostatkom svijeta, koji sumnja u miroljubivost projekta obogaćivanja urana, čemu umnogome pridonosi i Ahmadinedžadova bojna retorika. Hamenei se ponovno okrenuo pragmatičnom taktiziranju. Prvo je postavio Alija Laridžanija za glavnog pregovarača o nuklearnom programu, a potom je Vijeće za vanjske poslove dobilo nalog da se obraća izravno Vrhovnom vođi, zaobilazeći predsjednika. Svoga nekadašnjeg prijatelja Rafsandžanija ugurao je u Vijeće čuvara, i to na mjesto koje je bilo namijenjeno ultrakonzervativnome Ahmadinedžadovu savezniku. Ahmadinedžad je zadržao dominantan utjecaj samo u vojsci. Gubio je i potporu naroda, jer su se njegova predizborna obećanja o ekonomskoj reformi, socijalnoj

pravdi i borbi protiv korupcije pokazala praznim riječima. Unatoč tome, Ahmadinedžad je osvojio drugi predsjednički mandat s vrlo tijesnom prednošću. Hamenei je i u tome imao odlučnu ulogu. Usred demonstracija, kakve Teheran nije vidio od revolucije 1979, potvrdio je Ahmadinedžada kao predsjednika.

Kamo gleda Hamenei?

Iskustvo Hameneija pokazuje da iranska unutarnja i vanjska politika ovisi o umješnom balansiranju između reformista, koji traže liberalizaciju političkog režima, i konzervativaca, koji žele očuvati *status quo*. Hamenei će ostati pragmatičan, vrlo oprezan i u unutarnjim i u vanjskim poslovima. Neće se sustezati od povremenih kontakata s "Velikim Sotonom", kao što pokazuje trojni sastanak SAD-a, Iraka i Irana u Bagdadu 2007. na kojemu se raspravljalo o sigurnosti i krijumčarenju oružja. Iran ne može ostati nijem ni u pogledu Afganistana, zemlje koja mu je jezično, kulturno i vjerski najbliža. U unutarnjoj politici Hamenei će nastojati očuvati konzervativni *status quo* i mir u zemlji. Stvarnost ga, pak, suočava s novim izazovima. Ajatolasi iz revolucije 1979. u Vijeću čuvara i Vijeću stručnjaka sve su stariji. Vizija mirnog Irana u kojemu oni vladaju prema šerijatskim zakonima nije održiva. Mladi, fundamentalistički nastrojeni ajatolasi sve su samosvjesniji, bliski su Ahmadinedžadu i žele jak Iran, i to ne samo kao regionalnu silu. S druge strane, iranska mladež želi korjeniti društvene promjene. Hamenei će stoga ubrzo biti prinuđen na veće ustupke, koji bi mogli dovesti u pitanje same temelje sadašnje islamske republike.

Bilješke

- 1 U Hrvatskoj se obično upotrebljava engleski način pisanja stranih imena i naziva. Smatram da je u duhu hrvatskog jezika pisati fonetski imena na nelatiničnim pismima (primjerice, Jeljcjin, a ne Yeltsin). Osim toga, u fonetskoj strukturi perzijskog (farsi) jezika svaki znak (harf) arapskog pisma označava jedan glas, pa je logično da se fonetski istovjetno piše na latiničnom pismu hrvatskog jezika.